

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵՍԱԿԱՆ, ՏՊԱԳԲԵԱԼ Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

ՅԱՄԻՆ 1862.

Վենետիկոյ Մխիթարեան Հարց ուրիշ ամէն տեսակ գրքերէ աւելի գոուար երեւցած էր մինչեւ ցայժմ՝ ամբողջ Տեսական Աստուածաբանութիւն մը տպագրութեամբ հրատարակելը, եւ հարիւր վաթսուն տարուան մէջ չէին համարձակած այսպիսի կարեւոր գիրք մը տպագրելու։ Ինչ էր արդեօք այս բանիս պատճառը։ Ո՞վ կրնայ ասել թէ այն վարդապետներուն կոչմանը եւ հոգւոյն աւելի յարմար աշխատութիւն էր՝ նաուդոսիան շարագրելը, Հաշուսումարներ գրելը, Միջոն եւ Հոմերոս թարգմանելը, կամ թէ Մանկունի, Մադրունի, Հայրունի, Տերունի, Տիւրունի ոտանաւորներ տպելը . . . Ոչ, եւ Մխիթարեանք ունէին վաթսուն տարիէ ի վեր շարագրուած ընդարձակ եւ համառօտ աստուածաբանութիւններ, բայց անոնք ձեռագիր էին, տարիներով կօրինակէին ու կրբանեցնէին մէջերնին, եւ չէին կրնար հրատարակել տպագրութեամբ։ Ինչո՞ւ ըսես նէ, — վասն զի այնու հրատարակմամբ գուրս կենէր եւ աւելի պարզ կերպով կիմացուէր իրենց իսկական դաւանութիւնը եւ վարդապետութիւնը ի հաւատոյս, իսկ այս իրենց բանին ամենեւին ձեռք չէր տար։ Չէին կրնար ուզել Մխիթարեանք որ Լուսաւորչական Հայք աւելի գրգռին իրենց գէմ, եւ խրտին բոլորովին իրենց գրքերը կարգալէն, տեսնելով նոցա վարդապետութեանցը մէջ շատ մը պապական եկեղեցւոյ նորամուտ կարծիքները եւ վարդապետութիւնները, ասպ թէ ոչ, իրենց շահուն, մանաւանդ թէ խրդմանքին հակառակ գործ մը գործած կլինէին։ Չէին կրնար ուզել նաեւ հռովմէական Հայերուն գայթակղելը՝ եթէ իրենց Աստու-

ծաբանութեանը մէջ Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ վարդապետութիւններուն՝ ըստ խղճի իւրեանց եւ ըստ ամենայն արդարութեան ջատագովութիւն ընէին. վասն զի այդ եւս իրենց աւելի մեծ շահուն եւ գլխաւոր նպատակին գէմ կենէր։ Պէտք էր ուրեմն որ Մխիթարեանք այնպիսի Աստուածաբանութիւն մը հրատարակէին որ Հռովմայ Աթոռոյն թէեւ այնքան հաճոյ չլինէր, բայց եւ ճշմարտութենէ եւ արդարութենէ հեռու չմնար, եւ այսպիսի աստուածաբանութիւն կհամարուէր իրենց մէջ Հօրն Մկրտչի Աւգերեան ընդարձակ եւ համառօտ Աստուածաբանութիւններ։ Ընդարձակը այն էր՝ որոյ մէջի վարդապետութեանց զօրութեամբը ասկից քառասուն տարի մը առաջ հինգ վեց Մխիթարեանք օրէն համարեցան միաբանիլ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հետ, եւ դատապարտուեցան Հռովմէն, եւ Հռովմի հրամանաւը կամ վախով իրենց մեծաւորէն, իսկ համառօտը այն էր՝ որոյ ձեռագիր օրինակները շատ տեղ կրգտնուին։ Բայց լաւ գլխէին Մխիթարեանք որ եթէ այն աստուածաբանութեանց մէկը կամ միւսը տպագրեն, Վեննայի Մխիթարեանք եւ Փրոփականայի աշակերտք պատրաստ կեցած էին այն գրքին գլխուն ալ նոյն փոթորիկները հանելու՝ ինչ որ ատենով հանած էին Չամչեան Հ. Միքայելին Վահանիկ վրայ։ Ուստի հաստատուն կարծիք մի էր Մխիթարեանց մէջ՝ գրել թէ մինչեւ 1854-ը՝ թէ անկեղծ վարդապետութեամբ աստուածաբանութիւն մը հրատարակելը իրենց համար անկարելի է, եւ միշտ անկարելի պիտի լինի։ Ողբալի վիճակ։

Կ.-Պօլտոյ Հռովմէական Հայոց Նախագահ

Հասունեան Անտոն Եպիսկոպոսը կրցաւ վերջապէս հանել Մխիթարեանները այն իրենց տարտամ եւ կեղակարծ վիճակէն: Մխիթարեանն Վենետիկոյ ⁽¹⁾ անունով տետրակը ձգեց մէջտեղը իբրեւ քիմիական նիւթ մը, եւ անով քակտեց եւ լուծեց Մխիթարեան Միաբանից կրօնական կարծեաց տարերբը, այնպէս որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ուղղափառ վարդապետութեանց ջատագու՛նները զատուեցան եւն նոցա մէջէն, թէպէտ եւ ոչ ամենեքեան. եւ պապական վարդապետութեանց կուրօրէն հետեւողները միացան հոգւով եւ բանիւ Վեննացւոց եւ Փրովականտացւոց հետ, եւ ձեռք գրին այն հռչակաւոր Յայտարարքան որ համարեցաւ Վենետիկոյ Մխիթարեանց բուն եւ իսկական դաւանանքը ⁽²⁾: եւ ահա Մխիթարեանց նոր տպած Աստուծաբանութիւն Տեսական անունով գիրքը կարելի է համարել ընդարձակ բացատրութիւն այն Յայտարարութեան. վասն զի անոր պէս ալ Գեր. Հասունեան Եպիսկոպոսին առաջարկութեամբը (կամ թէ ըսեմք՝ ներշնչմամբը եւ պահանջմամբը) — ինչպէս որ կըսէ նոյն իսկ հեղինակը՝ գրքին յառաջաբանութեանը մէջ — շարադրուած է, եւ ծայրէ ծայր այնպիսի կաթոլիկական ջերմեռանդութեամբ եւ կրօնամոլութեամբ գրուած որ գուցէ ինքն իսկ Հասունեան Գերապայծառը անոր մէջէն աւելի լաւ սովորի խորունկ պապականութեան շատ մը վարդապետութիւնները, եւ գառնայ լինի՝ ինչպէս որ կըսուի՝ քան զպապը աւելի պապական: Մեր միտքը այն չէ ամենեւին որ այս տեղ

այն Աստուածաբանութեան մեր Հայաստանեաց եկեղեցւոյ հակառակ եղած կոտորները մէջ բերեմք ու հերքեմք. այդ ուրիշ տեղոյ, եւ գուցէ ուրիշ անձի պահուած է: Մեր այսքան միայն ըսեմք առ ժաման՝ թէ Հիւրմիւզեան Եղուարդ Գերապայծառին հասկացած աստուածաբանութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ՝ Մխիթարեան աստուածաբանից վեհապետի վարժապետին Հօրն Մկրտչի Աւգերեան՝ համառօտ աստուածաբանութիւնը, ցաւալի կերպով ջարդ ու բուրդ եղած, պատրուած, կտրտած, բրդեղած, եւ հռովմէական կամ յիսուսեան դպրոցներուն քացխած վարդապետութիւններովը համեմեալ (իմացիր անհամեալ) աղցան մը: Յուսամք թէ կներեն մեզի անկողմնասէր ընթերցողք այս օրինակին ռամկականութեանը՝ եթէ ուղիղ տեսութեամբ աչքէ անցնեն այն գիրքը:

Բայց մեզի համար ցանկալին, եւ միանգամայն այս դիտողութեանց մի միայն նպատակը այս է՝ որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հաղարաւոր որդիքն ու պաշտօնեայքը չխաբուին այդ գրքին անունէն, եւ մանաւանդ մէջի կոտորբով լկայութիւններէն որ քաղուած են մեր Հարց գրուածքներէն, ու յարմար եւ անյարմար կերպերով կարկտած են՝ իբրեւ «Կապերտ անթափ ի վերայ հնացեալ ձորձոյ»... այլ մանաւանդ փութան ամենայն ջանք ընելու որ շուտով հրատարակուի մեր ազգին մէջ այնպիսի կատարեալ Աստուածաբանութիւն մը՝ ըստ ամենայնի համաձայն վարդապետութեանց Հայաստանեայց կաթոլիկէ եւ առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ, յորում նաեւ այդ տեսական Աստուածաբանութեան մէջի պապական սկզբունքն ըն ու վարդապետութիւնները մի առ մի հերքուին եւ հիմն ի վեր տապալին:

(1) Il Mechitarista di Venezia.

(2) Տես Յայտարարութիւն անցից Մուրատեան վարժարանին, էջ 45—53:

